

Одинабору ҚУЛМУРОДОВА,
ЎзДЖТУ талабаси

“Қүш тили” тилисимида

“Қүш тили” асрлардан асрларга ўтиб келаётган энг қадимги ибора ҳисобланади. Маълумки, улуғ шоир Алишер Навоий болалик чоғларидаёқ Шайх Фаридиддин Аттор қаламига мансуб “Мантиқ ут-тайр” достонини ёд олган ва сўнгги нафасгача шу дурдона асар ҳаяжони билан яшаган. Навоийнинг “Лисон ут-тайр” асарини шу достонга жавоб тариқасида битгани тасодифий ҳодиса эмас. Бу хусусиятни асар муаллифининг ўзи ҳам кўп маротаба тақрор этган. Хусусан, “Лисон ут-тайр”нинг бир боби “Ўзининг Шайх руҳи мададидан анга татаббу қилганга қақнус тимсоли” деб номланган. Дурдона асарда сўзга икки хил маъно юкланди. Биринчиси сўз – қалом, иккинчиси – сўз куймоқ маъносида. Зотан “Сўзана” сўзи форсийда куйиш маъносини билдиради. Мазкур атама ўзаги сўз ҳисобланади. Ана шунга ишора сифатида Навоий ёзадики:

Ўртадим олам элини, ўзни ҳам,
Қүш тилидин ўзга қилмай сўзни ҳам.
Будур умидимки бу сўзи фано,
Барча куйганга бақо бергай яно.

Яъни: мен қүш тили иборасини тақрорлаб ўзимни ҳам, олам аҳлини ҳам анча қийнаб, ўтраб қўйдим. Бундан умидим шуки, ўткинчи сўз ишқ оловида куйганларни бақо оламига, мангу оламга даҳлдор қилсан.

Навоий шу байт воситасида шоирларни – сўз кишиларини мангувликка даҳлор бўлишлигига ишора қиласди. Ҳакикатан ҳам шундай. Сўз кишилари жисмонан бу дунёни тарқ этганларидан сўнг ҳам шеърсеварлар қалбida яшаб келаверадилар. Зотан, Фаридиддин Аттор кўз юмганига қарийб саккиз аср бўлди, у ҳамон руҳан яшамоқда. Бу хусусият Навоий шахсияти ва ижодига ҳам тааллуқлидир.

Инсон шахсияти ниҳоятда мураккабдир. Сўзга ўта садоқатли одамлар ва аксинча сўздан довруққа, нуфузга эришишда бир восита сифатида фойдаланаидиган кимсалар аввал ҳам бўлган, ҳозир ҳам бор. Ҳудди шу нуқтаи назардан қаралганда Навоийнинг куйинишлари ҳам оддий ҳолат эмас. Зотан бугунги кунда чин шеърият билан бирга маддоҳлик шеърияти ёнма-ён яшаб келаётгани маълум. Маддоҳликдан

қутулишнинг ягона йўли қадимда синалган усуллардан фойдаланиб асар битиш, турли хил баёзлар тартиб беришдир. Шундагина адабиётга қизиқувчиларнинг савияси ўсади. Ўтган 2011 йил Алишер Навоий таваллудининг 570 йиллиги ҳамда Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 20 йиллиги сифатида тарихга муҳорланди. Бу муборак саналарга бағишлиб бир қанча китоблар чоп этилди. Шулардан бири, менимча, “Тафаккур” нашриётида босмадан чиқарилган “Қүш тили” ҳалқаро антологиясидир. Ушбу ҳалқаро антология ўзбек, рус, турк, инглиз, немис, испан, поляк, француз тилларида нашрдан чиқарилган. Антологияга қирқдан ортиқ мамлакатларда яшаб қалам сураётган етмиш етти нафар шоирнинг қүш мавзусидаги ҳамда “қүш” сўзи ишлатилган шеърлари жамланган.

Антологиянинг илк саҳифаларида Навоий ҳақида инглиз тилида Гарри Дик, Турсунов, Содикова мақолалари, Навоий ижодидан намуналар француз, рус, инглиз, немис, поляк тилларида ёритилган. Бизнингча бундан кўзланган мақсад улуғ ўзбек шоири асарларини жаҳон миқёсида тарғиб этишдир. Зотан, Навоий шахсияти, ижоди ҳали, дейлиқ, Жалолиддин Румий даражасида жаҳон бўйича у қадар машҳур эмас. Айниқса, Лотин Америкаси мамлакатларида Навоий ижоди унчалик ҳам тарғиб этилмаган. Ҳатто зиёли қатламни бундан бехабар дейиш ҳам мумкин. Бу – биринчи хусусият. Иккинчи хусусият шундан иборатки, бугунги кунда адабиёт ихлосмандлари Европа ва Америка, Африка қитъаларида яшаб қалам сураётган шоирлар ижодини деярли билмайдилар. Ушбу антология мана шу бўшлиқни тўлдириш мақсадида ҳам тайёрланган.

Учинчи хусусият шуки, бу антология воситасида бундан беш аср аввалига ва XXI аср бошидаги шеърият ўзаро туташтирилади. Олис ўтмиш ва бугунги давр оралиғидаги масофа “олиб қўйилади”. Бир муқова остидаги қадимги давр ва ҳозирги шеърият намуналари ўрин олганни қизиқарлидир.

Тўрттинчи хусусият – ғарб тилларини яхши биладиган тадқиқотчилар жаҳоннинг машҳур шоирлари шеърларининг қай даражада таржима қилинганлигини аниқлашлари мумкин. Бу амал эса илмий ишларга мавзу излашда асқотади.

Бешинчи хусусият – антологияга кирган шеърларнинг аксариятида воқеликка кўчирилган шакл ўзбек ўқувчилари учун унчалик таниш эмас. Постмодерн оқими унсурларига эга шеърлар ўқувчига эришрок туюлиши ҳам мумкин. Аммо ўзбек ўқувчиси китоб мутолааси жараёнида ҳозирги вақтда жаҳон миқёсида олдинги ўринларга чиқкан авангард йўналишлар ҳавосидан нафас ола бошлияди. Бу жуда ҳам ғаройиб ҳодиса ҳисобланади. Ана ўша бешта хусусиятга эътибор қаратсақ, ҳалқаро антология аҳамиятини тушумиз. Ушбу антологияда шеърлари жамланган Прайяг Сайкия (Хиндистон), Кристофер Меррил (АҚШ), Вивен Плаб (Янги Зеландия), София Бежсинска (Польша), Жене Доти (АҚШ) каби шоирлар ижоди ўта синчков ўқувчиларимизга бир қадар таниш. Чунки уларнинг шеърлари вақтли нашрларимизда ва “Илонбалиқ” ҳалқаро антологиясида чоп қилинган. Бу шоирлар ҳам ноанъанавий усулларда қалам тебратиб, шу баробарида ҳалқаро адабий алоқаларни ривожлантиришда ўз ҳиссаларини қўшиб келмоқдалар. Масалан, Прайяг Сайкия, Чўлпон, Усмон Носир, Рауф Парфи, Абдулла Орипов каби қирқ саккиз ўзбек шоирни шеърлари ас-сам тилига ўгирилиб Хиндистонда нашр этилган. Кристофер Меррил эса жаҳонда довруқ қозонган. Айўва дастури раҳбари сифатида бир қанча адилларимиз билан шахсан танишган, уларнинг ижодларидан ҳабардор бўлган. Хуллас, антологиянинг айрим муаллифлари ўзбек адабий доиралари билан мустаҳкам алоқани йўлга қўйишган. Бу эса адабий жараёнимиз тобора кучайиб бораётганидан, яқин келажакда шоирларимиз жаҳон миқёсига чиқиши мумкинлигидан далолат беради.

Маълумки, шоирнинг кучи шеърда усул қўллаш, рамз-тимсолларни ишлатиш, шеър руҳини вужудга келтириш, қисқача қилиб айтганда, сўз воситасида мўъжиза кўрсатиш амаллари орқали аниқланади. Ҳалқаро антология муаллифлари ижодига шу мезон асосида ёндашган маъқул.

Венесуелалик шоир Антония Трухилио қаламига мансуб шеърнинг илк сатрлари ўқувчи дикқатини ўзига тортади:

*Бу қуш ўлимидан олдин
Тумшуқчасину очишига ва сайрашга интилади
Баргни эмас
Уни қўллаб турган дарахтни
Кесиб ўтмоқчи.*

Қуш орқали яратилаётган воқелик ўта сирли. Қуш шохга кўниб ўтиаркан, ёnidаги япроқни эмас, яхлит дарахтни ўйлайди. У ўляпти, яъни жисмидан руҳи чиқиш арафасида турибди. Унинг фикрлари телбалик ва ҳақиқат оралиғидаги фикрлардир. Бу телбалик учиб, бошқа ҳақиқат келади. Ана ўша чизгилардан сўнг шоир ҳолатлар рўйхатини ўқувчига тақдим этади. Ва унинг нигоҳи энди далаларга қадалмайди. Анави дарахтлардан олтин ҳам кутмайди. Бу қуш ўлимидан олдин ўз дунёсига, яъни ичида товланаётган ўша шохга учади. Демак, қуш энди кўк сари эмас, ўзининг ичига, яъни руҳий дунёсига қараб учяпти. Гап озодлик хусусида кетмоқда. Ҳар қандай шакл озодликка раҳна соилиши мумкин деба ўқтиради шоир. Ва шеърнинг иккинчи бўллагида бу мулоҳазаларини янада “куюқлаштиради”.

*Бошқа қуш
Чинакам қуш
Саҳифага тушишдан
Бош тортмоқда*

Шоир энди Қуш ва Озодлик ғояларини ёнма-ён кўяди. Озодликка эришув йўлларини босқима-босқич таътифлаб боради. Пировардида “у бўшлиқни танлади” дея ёзди. Аён бўладики, Шарқ мумтоз шеърияти ва Фарб замонавий шеърияти Лотин Америкаси шеърияти негизида испан назми руҳияти акс этишини унутмаслик жоиз. Орасидаги ришталар у қадар узоклашмаган. Бу худди сувнинг музга айланиши ёхуд буғга эврилишига ўхшаш ҳолат. Афсуски, Шарқ ва Фарб шеъриятини бирбиридан айро тарзда тадқиқ этишни таклиф қилаётган олимлар ҳам бор. Улар факат шеърнинг шаклига дикқат қилмоқдалар. Ҳолбуки бирламчи белги шеър руҳи ҳисобланади.

Шоирлар қуш деганда айнан қушни назарда тутишмайди. Қуш – инсон орзуси тимсоли, у – инсонийлаштирилган образ. Биз фикримизни қушгача кичрайтирасак, асл ғояни англай олишимиз ҳам мумкин. Қушни инсонийлаштиришга норвегиялик шоир Истерин Иралу шеъри мисол бўла олади:

*Паға-паға тушар экан қор
Шамол ҳилпиратган
Сариқ-яшил палтоли
Жувоннинг нақ устида
Сирғалиб-сирғалиб учади чорлок
Иккисини ҳилпиратар қор.*

Шеър бор-йўғи олти сатрдан иборат. Қўлланган усул у қадар мураккаб ҳам эмас. Аммо “сариқ-яшил палтоли жувон” ибораси орқали қушнинг инсонийлаштирилгани ғаройиб. Шеърда қор ва шамол ҳаракати сўнгги сатрларни “очиб юборади”. “Сирғалиб-сирғалиб учади чорлок, иккисини ҳилпиратар қор”. Қор ва Шамол образлари Қуш ва Инсон образлари билан яхлит ҳолда чизилади. Бу чиройли тасвирга айланади, айнан шу кичик шеър ёдимиизга япон хакку ва танкалари руҳини солади. Бу сезги тасодиф эмас. Зотан, Фарб шоирлари ҳам япон шеъриятидан таъсиrlанишмоқда. Жумладан, антологияга американлик шоир Жене Доти ҳаккулари киритилгани бунга далил бўла олади.

Шеърлари инглиз, испан, ўзбек, мўғул тилларига таржима қилинган араб шоир Саид Гоуда (Ганконк) қаламига мансуб “Маъюс қушим” сарлавҳали шеърнинг илк сатрлариданоқ Шарқ шеърияти анъаналари яқол кўринади. Шоир “Олтин қафас” образи орқали мумтоз шеъриятизига имо-ишора қилади. Зотан, улуғ Навоий ҳам шу турдаги образларни ғазал, рубоийларида кўп ишлатган. С.Гоуда оддий тасвиридан мураккаб усулларга ўтга бошлади:

*Қушлар дўқонидан сотиб олганим
Олтин қафасдаги дон-дунга сероб
Анҳор оқиб турган мавода ўсган
Қушим хомуш, бетоб
Айвонга иламан
Жаннатий овоз-ла
Ўйғотишин истайман ҳар тонг*

Аммо қушнинг боши эгик. “Қушим хомуш-хомуш, Сайрга чиққанда қаддин ғоз тутар. Самога боқади ноумид, соғиндимикин ё муҳаббатини”. Ўзбекистон ҳалқ шоираси Ҳалима Худойбердиева қаламига мансуб “Батамом уйғонсам...” сарлавҳали шеър лирик ҳаҳрамони ўйғониш ҳиссияти билан озодликни ёнма-ён кўяди. Шеър хulosаси тубандагича:

Үзимча кимнингдир
Ғамини өдим
Кимнингдир кунига
Юрибман яраб.
Батамом уйғониб
Ололсам дейман
Учиб кетармидим
Күкларга қараб.

Шеър инглизча таржимада ҳам берилган. Инглизча таржимада шеър шакли, руҳи сақлаб қолинган. Бадий таржима муваффақиятли чиққанми-йўқми, бу алоҳида мавзу. Биз учун аҳамиятли жиҳати, ўзбек шоираси шеъри овозаси етти иқлимга етганлигидир.

Эй, дегубор ёшлигим

ЁШЛИК

Ёшилик, сен қалбимизда
Мисли оқар дарёсан.
Барча дилга ёқувчи,
Ажисб қўшик, навосан.

Кўшик қуилайди ҳофиз
Сен-ла сўзлайди шоир.
Ёшилик, сени қумсаймиз
Токи тириклик тақдир.

Бобом, бувим согинар
Ҳар вақт қумсаб ёшлигин.
Кўзда маъюс согинч-ла
Эслар шўх, бебошлигин.

Дилбандига дер, шошма,
Ўсишга гунча гулим.
Улгайгач, сен айтарсан,
Бир зум қайт, эй, ёшлигим.

Сен ҳақингда жуда кўп,
Ўйлайман шўх-шодлигим.
Бир он қайтсанг қанийди,
Эй, беғубор ёшлигим.

Сен менинг согинчимсан,
Сен менинг ҳаяжоним.
Ёшилик қалбимда қолган,
Қувончим ҳам армоним.

ОНАЖОНИМ

Олам аро ягона,
Мехрибон, азиз онам!
Бошингиз бўлсин омон,
Сирдош менга ҳар замон,
Қалб қуёшим, онаジョン!

Доим бизни қўллайсиз,
Соғлигимиз ўйлайсиз.

Замондошларининг шоҳидлик беришича, Алишер Навоий Шайх Фаридиддин Аттор қаламига мансуб “Мантиқ ут-тайр” достонини ўқигач шундай беҳушлик ҳолатига тушган экан: ёш Алишерни рамз-тимсоллар жодулаб кўяди ва унинг реал ҳаётга қайтгиси келмайди. Оқибатда бўлгуси шоирнинг яқинлари бу жодуга тўла китобни унинг қўлидан олиб яширадилар. Аммо Навоий аллақачон матнни тўлалигича ёдлаган экан. Бу ҳам шеъриятнинг мўъжизакор кучга эга эканлигидан далолат беради.

Антологияга кирган аксар шеърларда шундай сеҳрли куч ҳукм суроётганига ишончингиз комил бўлади. “Қуш тили”нинг асосий тилсимваридан бири ҳам тил мўъжизаларига бориб тақалади. Саккиз тилдаги уйғунлик, руҳ яқинлиги мазкур китобда юз очиб тургандай гўё.

НЕВАРАКУЛЧА

Рушана НАЗАРОВА

Кўп ҳикматлар сўйлайсиз,
Дилдошим, жсон-онаジョン,
Қалб қуёшим, онаジョン!

Ўзи емай, едирган,
Ўзи киймай, кийдирган.
Дилни нурга тўлдирган,
Мехрибоним, онаジョン,
Қалб қуёшим, онаジョン.

НИШОН ТУМАНИ